

УДК 347.463

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.17>

Т. В. Наконечна, асистент кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету,
заступник начальника Чернівецького міського відділення
управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування
України в Чернівецькій області

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ З ІНШИМИ ТРАНСПОРТНИМИ ДОГОВОРАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

У запропонованій статті надається загальне визначення договорів перевезення в цивільному праві України та в окремих країнах західної Європи, а також загальна характеристика різних видів транспортних договорів із метою висвітлення співвідношення між договорами перевезення та іншими транспортними договорами. Більш розповсюдженими транспортними договорами є договори перевезення, у відповідності до яких за конструктивною моделлю реального договору сторони договору перевезення мають певні обов'язки, зокрема перевізник зобов'язується доставити вантаж відправника до пункту призначення та передати його одержувачу (уповноваженій особі на отримання вантажу), відправник зобов'язаний своєчасно надати вантаж та сплатити за перевезення певну плату, яка визначена договором, а одержувач зобов'язаний своєчасно отримати вантаж у пункті призначення. Інші транспортні договори зазвичай несуть допоміжну роль, їх значення полягає в забезпеченні й обслуговуванні договору перевезення, тобто такі договори мають організаційний характер.

Звернуто увагу, що шляхом дослідження та аналізу законодавства іноземних країн, у тому числі окремих країн ЄС, можна дійти висновку, що договір перевезення вимагає наявності трьох обов'язкових елементів: перевезення, контролю з боку перевізника та професійного перевізника. Якщо який-небудь із цих елементів відсутній, договір укладається не в спеціальному договорі перевезення, а в договорі оренди послуг. Класифікація договору як договору перевезення тягне за собою істотні правові наслідки.

Зроблено висновок, що організаційні договори перевезення, спрямовані на забезпечення перевезень транспортом, можуть регулювати взаємини транспортних організацій та підприємств, які усталюються між ними впродовж усього процесу перевезення. У всіх правових системах на право перевезення впливає ідея про те, що перевізники мають фактичну монополію. Послуги, які клієнт (вантажовідправник, пасажир, вантажоотримувач тощо) може зажадати, і винагорода, яку може зажадати перевізник, як правило, регулюються законодавством або адміністративними правилами.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, договір перевезення, послуги, транспортні послуги.

T. V. Nakonechna. On the question of the relationship of the contract of carriage with other transport contracts under the laws of Ukraine and foreign countries

The proposed article provides a General definition of transport contracts in the civil law of Ukraine and in some countries of Western Europe, as well as a General description of the different types of transport contracts to cover the relationship between the contracts of carriage and other transport contracts. More common transport contracts are contracts of carriage under which the constructive model of the actual contract of carriage parties have certain obligations, in particular the carrier undertakes to deliver the goods to the sender's destination and transfer it to the recipient (the authorized person to receive the goods), the sender is obliged to provide the goods in a timely manner and pay for the carriage of a certain fee, which is determined by the contract, and the recipient is obliged to receive the goods at the destination in a timely manner. Other transport contracts usually have a supporting role, their importance is in the security and maintenance of the contract of carriage, that is, such contracts are of an organizational nature.

It is noted that the study and analysis of the legislation of foreign countries, including individual EU countries, it can be concluded that the contract of carriage requires three mandatory elements: transportation, control by the carrier and professional carrier. If any of these elements is absent, the contract is not a special contract of carriage, and the lease of services. The classification of a contract as a contract of carriage has significant legal consequences.

It is concluded that the organizational contracts of carriage, aimed at providing transport, can regulate the relationship of transport organizations and enterprises, which are strengthened between them throughout the transportation process. In all legal systems, the right to transport is influenced by the idea that carriers have a de facto monopoly. The services that the customer (shipper, passenger, consignee) may require and the remuneration that the carrier may require are generally regulated by law or administrative regulations.

Key words: civil law contract, contract of carriage, services, transport services.

Постановка проблеми. У цивільно-правовій доктрині України укорінилося поняття «транспортні договори», які відносяться до цивільно-правових договорів переважно за участю транспортних підприємств. Український уряд вживає дієвих заходів щодо покращення правового становища у державі, у зв'язку із чим з урахуванням досвіду проводяться реформи у всіх галузях. Ці реформи спрямовані на покращення соціально-економічного, а також правового стану в державі шляхом уніфікації норм та положень різних інститутів права, зокрема таких елементів інституту цивільного права, як транспортне та договірне права. Вивчення питань регулювання договірних правовідносин щодо здійснення перевезень на транспорті, хоч і неодноразово розглядалось, і нині є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців: О. Красавчикова, В. Хропанюка, М. Брагінського, В. Вітрянського, О. Дзери, О. Отраднної, С. Харитонова, І.В. Жилінкової, Ф. Хейфеца, Н. Шестакової, Е. Грамацького, В. Гостюка, І. Калаура, В. Кучера, І. Матвеева, І. Спасібо-Фатєєвої, М. Шульги, В. Павлова, А. Асаула та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розроблення пріоритетних напрямів цивільного права в галузі договірної та транспортної права, а саме правове регулювання договорів перевезення транспортом, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері цивільних правовідносин щодо договорів перевезення.

Виклад основного матеріалу. Більш розповсюдженими транспортними договорами є договори перевезення, у відповідності до яких за конструктивною моделлю реального договору сторони договору перевезення мають певні обов'язки, зокрема перевізник зобов'язується доставити вантаж відправнику до пункту призначення та передати його одержувачу (уповноваженій особі на отримання вантажу), відправник зобов'язаний своєчасно надати вантаж та сплатити за перевезення певну плату, яка визначена договором, а одержувач зобов'язаний своєчасно отримати вантаж у пункті призначення [3]. При цьому перевізник несе відповідальність за збереження та цілісність вантажу, за невиконання умов договору, якщо інше не передбачено договором та законодавством. Так само й відправник несе відповідальність за невиконання умов договору перевезення, зокрема в частині своєчасної сплати за перевезення та надання цілого вантажу без пошкоджень та з відповідними рекомендаціями щодо його стану. Інші транспортні договори зазвичай несуть допоміжну роль, їхнє значення полягає в забезпеченні й обслуговуванні договору перевезення, тобто такі договори мають організаційний характер. Зазначений підхід розмежування договору перевезення від організаційних транспортних договорів має певні недоліки:

1. Хоча єдиною ознакою всіх транспортних договорів є участь у цих договорах транспортних підприємств або організацій, зазначене не може бути об'єднано в одну класифікуючу групу, оскільки кожен договір репрезентує різні типи зобов'язання для учасників договору перевезення та організаційного договору.

2. Дослідження системи транспортних договорів, зокрема договорів перевезення вантажів або пасажирів, ґрунтується на уявленнях про зміст діяльності транспорту та транспортних підприємств, що не має нічого спільного з юридичним співвідношенням різних договорів, які застосовують у транспортній галузі.

3. Розгляд договорів перевезення як головної ланки певної системи транспортних договорів, значення яких зводиться до організації забезпечення виконання договорів перевезення, частіше ускладнює юридичну кваліфікацію правовідносин щодо перевезень, оскільки норми, що повинні укладатись між відправником та перевізником під час укладення договору перевезення в частині надання транспортних засобів для перевезення, з договірної регулювання вилучені.

Відносини сторін договору щодо надання транспортних засобів та пред'явлення вантажу, що узгоджується в заявках на перевезення, носять організаційний характер та іменуються плановими організаційними передумовами направленими на укладення договору перевезення. Слід звернути увагу на те, що за загальним поняттям та практичним досвідом для більшості осіб (вантажовідправників) перевезення вантажу, багажу або пасажирів починається саме з моменту укладення договору перевезення. Звідси договір перевезення не охоплює дії сторін договору, тобто в самому договорі не визначається надання транспортного засобу та пред'явлення вантажів до перевезення, а лише визначаються терміни виконання послуг із перевезення та способи компенсації в разі невиконання вимог та умов договору перевезення або пошкодження вантажу або багажу, що перевозиться, як реальний договір. Однак при цьому зобов'язання надати транспортні засоби до перевезення та пред'явити багаж або вантаж до перевезення виникають у перевізника та відправника на підставі укладення угоди між ними, яка має не менше значення, ніж власне договір перевезення [12].

Договори перевезення за положеннями законодавства України можна віднести до цивільно-правових договорів надання послуг, а отже, вони можуть мати й відповідну, за аналогією, класифікацію.

Досліджуючи положення ЦК України в частині правової регламентації договорів перевезення, можна дійти висновку відносно поняття договору перевезення, яке треба розуміти як поняття, що має абстрактний характер, який виявляється в низці договорів регулювання різноманітних відносин щодо перевезення вантажу, багажу, пасажирів, пошти.

ЦК України у главі 64 висвітлюється та врегульовано велику кількість різноманітних договорів щодо здійснення тих чи інших перевезень транспортом. Серед таких договорів можна виділити ряд традиційних

договорів перевезення та інших договорів, які опосередковують перевезення транспортом: договори перевезення вантажу, договори перевезення пасажирів, договори чартеру або фрахтування, договори перевезення транспортом загального користування (ст.ст. 909, 910, 912, 915 ЦК України відповідно) [2], а також організаційні договори перевезення вантажів, пасажирів та багажу у змішаному та в прямому сполученні, довгострокові договори перевезення тощо (ст.ст. 913, 914 ЦК України) [2]. Вказані договори перевезення та організаційні договори перевезення відрізняються один від одного суб'єктивним складом, предметом зобов'язань, правовим значенням, і разом із цим мають певні схожі властивості правового регулювання відносин між сторонами договору щодо здійснення перевезень на транспорті вантажів, пасажирів, багажів та пошти

У науковій літературі договір перевезення розглядають як договір між перевізником товарів або пасажирів та вантажовідправником, вантажоодержувачем або пасажиром. Договори перевезення зазвичай визначають права, обов'язки і відповідальність сторін договору, торкаючись таких тем, як стихійні лиха, включаючи форс-мажор. Серед звичайних перевізників зазвичай вони підтверджуються стандартними умовами, надрукованими на звороті квитка або перевізного документа.

У римському праві договір перевезення не отримав статусу окремої договірної форми. Юристи розглядали його в рамках відомих їм договірних форм, таких як депонування і оренда послуг або товарів. Існує спеціальне регулювання договорів перевезення тільки в частині, що стосується відповідальності перевізника, який несе відповідальність без вини за знищення або пошкодження вантажу або багажу пасажирів. Тим не менше, вони можуть бути звільнені від відповідальності, довівши, що втрата була викликана непереборною силою.

В англійському загальному праві принципи, застосовні до відносин між перевізником і відправником або отримувачем або пасажиром, сходять до того часу, коли не існувало ні залізниць, ні каналів. Незалежно від того, чи вплинуло це на римське право або було отримано абсолютно незалежно, ранні англійські рішення накладали на перевізників зобов'язання не тільки перевозити товари, але і безпечно перевозити їх і доставляти їх у задовільному стані власнику або його агенту. Перевізник завжди несе відповідальність за втрату вантажу, а також за будь-яке пошкодження вантажу, якщо він не може довести, що втрата або пошкодження сталися з виключеною причини. Було визнано, що цей обов'язок перевізника безпечно здати вантаж існує без урахування зобов'язань, що впливають із будь-якого договору між сторонами. Це було нав'язане йому законом, тому що він був поміщений у володіння чужого майна. З юридичної точки зору це означає, що перевізник вважається поручителем, який за певних обставин несе відповідальність перед поручителем, якщо він не здасть вантаж у цілості і схоронності. Цей закон про звільнення під заставу розвинувся в Англії задовго до договірної права. Договірний елемент застави не підкреслювався до 17-го століття. Сьогодні у країнах загального права права і обов'язки вантажовідправників, вантажоодержувачів і перевізників у переважній більшості випадків засновані на договорі перевезення. Сам факт того, що в ході звичайної комерційної діяльності перевізник приймає вантаж до перевезення й здачі, передбачає укладення договору перевезення. Право перевізника вимагати фрахт залежить від цього договору, і цей договір також є основою його обов'язку безпечно доставити вантаж до місця призначення. Однак у законодавстві про перевезення вантажів зберігаються залишки застави. Таким чином, власник вантажу, хоча і не є стороною договору перевезення між вантажовідправником і перевізником за договором перевезення, може пред'явити перевізнику позов за втрату або пошкодження його вантажу.

У країнах центральної та західної Європи, які сьогодні є членами ЄС, договір перевезення вперше придбав особливу форму на початку XIX століття. Так, Цивільний кодекс Франції 1804 року, слідуючи романській традиції, як і раніше, розглядає договір перевезення як різновид договору про оренду послуг і далі покладає на перевізників ті ж зобов'язання, що і депозитаріїв. Однак французький Торговий Кодекс 1807 року встановлює особливий правовий режим для професійних перевізників, роблячи договір перевезення окремою договірною формою. Сьогодні в цивільно-правовому світі договір перевезення можна розглядати як різновид договору про оренду послуг, а саме договору, згідно з яким одна зі сторін бере на себе зобов'язання зробити що-небудь для іншої сторони з урахуванням узгодженої між ними ціни. Зокрема, договір перевезення вантажів можна визначити як договір, згідно з яким професійний перевізник бере на себе зобов'язання перевозити вантаж у відповідності з певним видом транспорту та в розумні строки при тому розумінні, що перевезення вантажу є основним об'єктом договору.

У Франції і в багатьох інших країнах ЄС, що дотримуються французької системи, договір перевезення вимагає наявності трьох обов'язкових елементів: перевезення, контролю з боку перевізника та професійного перевізника. Якщо який-небудь із цих елементів відсутній, договір укладається не в спеціальному договорі перевезення, а в договорі оренди послуг. Класифікація договору як договору перевезення тягне за собою істотні правові наслідки [9].

За цивільним законодавством України, загалом договір перевезення розуміється як двосторонній, консенсуальний, оплатний договір між перевізником та вантажовідправником, кваліфікований реальним, у зв'язку з виникненням обов'язків перевізника лише стосовно довіреного йому вантажу на час перевезення з пункту відправлення до пункту отримання вантажу. Разом із цим у договорі перевезення вантажу

або багажу стороною в договорі є, окрім перевізника та відправника, й отримувач, який має не лише права, а й окремі визначені обов'язки. Договір про організацію перевезення за загальною характеристикою можна віднести до довгострокових договорів, які зобов'язують перевізника прийняти у встановлений термін, а вантажовідправника – надати до перевезення вантаж, багаж, пошту тощо (ст. 914 ЦК України) [2].

Отже, договори про організацію перевезень, спрямовані на забезпечення перевезень транспортом, можуть регулювати взаємини транспортних організацій та підприємств, які усталюються між ними впродовж усього процесу перевезення. У всіх правових системах на право перевезення впливає ідея про те, що перевізники мають фактичну монополію. Послуги, які клієнт (вантажовідправник, пасажир, вантажоотримувач тощо) може зажадати, і винагорода, яку може зажадати перевізник, як правило, регулюються законодавством або адміністративними правилами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2016. 82 с.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45-46. Ст. 356.
3. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2010. Т. 1: Загальні положення. 320 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
5. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105.
6. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 року із змінами внесеними Законом від 21.12.2000 р. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 9. Ст. 68.
7. Повітряний кодекс України : Закон України від 04.05.1993 р. *Відомості Верховної Ради* 1993. № 25 Ст. 274.
8. Кодекс торговельного мореплавства України № 176/95-ВР від 23.05.1995. *Відомості Верховної Ради*. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.
9. Директива Ради ЄС від 14 лютого 1994 року № 94/4/ЄС, що вносить поправки до Директив 69/169/ЄЕС та 77/388/ЄЕС та підвищує рівень податкових пільг для подорожуючих з третіх країн та обмежень на неоподатковувані покупки під час подорожей в межах Співтовариства // Європейський Союз; Директива, Міжнародний документ від 14.02.1994 № 94/4/ЄС. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_438.
10. Бродовський С.О. Деякі питання укладення, зміни і розірвання договору в цивільному праві України. *Юридична Україна*. 2005. № 1. С. 23–26.
11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1088 с.
12. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. Т. 1. 832 с.